

УДК 631.372

ПІПКО А.М., аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4547-0852>.

ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено питання відновлення військових судів як складової державного управління системою судової влади України. Досліджено питання діяльності військових судів на території України до їх ліквідації, вивчено праці науковців і законодавчі ініціативи щодо відновлення військових судів. З'ясовано, що ліквідація військових судів мала негативні наслідки, її можна було уникнути, здійснивши їх реформування відповідно до існуючих потреб. Встановлено, що поточне здійснення правосуддя у сфері військових правопорушень судами без відповідної спеціалізації є малоефективним, з'ясовано причини такого стану. Обґрунтовано нагальну потребу відновлення військових судів в Україні і шляхи такого відновлення. За наслідком аналізу існуючих законодавчих ініціатив встановлено їх прогресивність, проте одночасно вказано на потребу прийняття значної кількості законодавчих актів та виділення належного фінансування для відновлення військових судів. Доведено потребу відновлення військових судів за "змішаним" типом, практичну неможливість відновлення раніше існуючого класичного типу військових судів. Констатовано, що державне управління системою судової влади України, зокрема, в частині відновлення військових судів є недостатньо ефективним, тому запропоновано шляхи його покращення з врахуванням реалій сьогодення і досвіду інших держав.

Ключові слова: військові суди, військовослужбовець, правосуддя, військове управління, військова юстиція, судова реформа, судова влада.

Summary. The article highlights the issue of restoration of military courts as a component of public administration of the judiciary of Ukraine. The author examines the activities of military courts on the territory of Ukraine prior to their liquidation, and also studies the works of scholars and legislative initiatives on the restoration of military courts. It is found that the liquidation of military courts had negative consequences and could have been avoided by reforming them in accordance with the existing needs. The author establishes that the current administration of justice in the field of military offenses by courts without appropriate specialization is ineffective, and the reasons for this situation are identified. The author substantiates the urgent need to restore military courts in Ukraine and the ways of such restoration. Based on the analysis of existing legislative initiatives, the author shows that they are progressive, but at the same time points out the need to adopt a significant number of legislative acts and allocate adequate funding for the restoration of military courts. The author proves the need to restore military courts of a "mixed" type and the practical impossibility of restoring the previously existing classical type of military courts. It is stated that the public administration of the judicial system of Ukraine, in particular, in terms of restoring military courts, is not effective enough, and the author suggests ways to improve it, taking into account the realities of today and the experience of other states.

Keywords: military courts, serviceman, justice, military administration, military justice, judicial reform, judiciary.

Постановка проблеми. У зв'язку з повномасштабною агресією російської федерації проти України, як незалежної та суверенної держави, збільшення чисельності військовослужбовців, які виконують конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни,

незалежності та територіальної цілісності України, зростання кількості кримінальних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями постало нагальне питання відновлення в Україні військових судів, які були ліквідовані. Відновлення військових судів є предметом дискусій у колах державних службовців, науковців та правників, зокрема, суддів з огляду на те, що в Україні більше двох років триває воєнний стан, а правосуддя у військовій сфері досі не здійснюють спеціалізовані суди. Варто зазначити, що в науковій літературі питання військової юстиції неодноразово розглядалося практично одразу після Революції Гідності [1]. Незважаючи на це та непоодинокі законодавчі ініціативи відновлення військових судів, досі не прийнято відповідного Закону, хоча останні законопроекти передбачають існування військових судів в системі військової юстиції України.

Вирішення питання відновлення військових судів як елементу державного управління системою судової влади України ускладнене тим, що попри воєнний стан в Україні одні науковці називають даний процес потребою часу, а інші – кроком до минулого та фактором гальмування судової реформи в цілому. Навіть серед прихильників відновлення військових судів немає однозначності у вирішенні питань статусу, структури, повноважень та часових меж відновлення військових судів. Відсутність однозначності у вирішенні цих питань обумовлює необхідність пошуку обґрунтованих відповідей на них. Разом з тим, відновлення військових судів є актуальним способом удосконалення державного управління системою судової влади України.

Результати аналізу наукових публікацій. Питання відновлення військових судів в системі правосуддя та військової юстиції України висвітлено у працях вчених, суддів та юристів. Серед таких робіт слід виділити праці В. Заросило, А. Подоляка, О. Лощихіна, В. Вдовитченко, А. Полянського, Ю. Боброва, О. Князюка, С. Оверчук, А. Лапкіна, К. Котельви, І. Костюка, П. Богуцького та інших. В рамках багатьох дискусій, незважаючи на триваючий в Україні воєнний стан, досі не досягнуто однозначності не лише щодо суттєвих питань відновлення військових судів, але й взагалі доцільності їх відновлення.

Разом з тим, доводиться констатувати недостатній рівень наукової розробленості теми відновлення військових судів. Не применшуючи теоретичну і практичну значимість проведених досліджень в цій сфері, варто зазначити, що в них не надано вичерпних відповідей на багато вагомих питань, а також відсутні ефективні заходи державного управління в системі судової влади України щодо відновленню військових судів. Попри нещодавні події по внесенню законопроектів щодо діяльності військових судів, зростання чисельності військовослужбовців, кількості вчинених ними правопорушень та суттєве посилення відповідальності за їх вчинення, триваючий в Україні режим воєнного стану, в науковій літературі відсутні ґрунтовні дослідження, пов'язані з відновленням військових судів.

Викладене зумовлює актуальність і необхідність подальшого дослідження тематики відновлення військових судів як елементу вдосконалення державного управління системою судової влади України.

Метою статті є висвітлення проблем відновлення військових судів як складової вдосконалення державного управління системою судової влади України з урахуванням існуючого в Україні правового режиму воєнного стану та незавершеної судової реформи, з'ясування поточного стану наукової розробки та законодавчого врегулювання в цій сфері, пошук дієвих шляхів і відновлення військових судів.

Виклад основного матеріалу. Система військових судів існувала на території України ще за часів Запорізької Січі, перебування українських територій у складі російської та Австро-Угорської імперій, у час відродження української державності на початку ХХ століття, а також у період СРСР. Після проголошення незалежності України систему військових судів склали військові суди регіонів, Військово-Морських Сил і гарнізонів. У складі Верховного Суду України діяла військова колегія. Повноваження цих судів розповсюджувалися на справи про всі злочини, вчинені військовослужбовцями. Судді військових судів перебували на військовій службі й мали військове звання офіцерського складу [2].

14 вересня 2010 року указом Президента України В. Януковича “Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів” № 900/2010 усі військові суди в Україні були ліквідовані. Цей Указ набрав чинності з 15 вересня 2010 року [3]. Причиною цього тоді називали значне скорочення кількості справ через різке зменшення чисельності Збройних Сил України та, нібито, наближення нашої системи правосуддя до європейських норм. Варто зауважити, що на той час чисельність української армії від початку її існування з 1992 року зменшилася уп’ятеро. Чисельність кількості Збройних Сил України у 2012 році була визначена у 184 тисячі осіб, з них 139 тисяч військовослужбовців. Наступного року чисельність армії скоротили ще на 16 тисяч й на початку 2014 року у складі Збройних Сил України залишалося лише 119 тисяч військовослужбовців [4].

Дійсно, станом на 2014 рік, “завдячуючи” тодішньому керівництву держави, особливо в період 2010 – 2014 років, Збройні Сили України суттєво були скорочені, що негативно вплинуло на обороноздатність держави, а також стало приводом повної ліквідації військових суддів.

Введення в Україні 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану, існуючі ризики для держави, поточний стан її сил оборони та стан розгляду військових справ не спеціалізованими судами усталили в думці більшість науковців і правників щодо потреби відновлення військових судів в Україні. Проте державою досі не прийнято відповідного закону про відновлення військових судів, а механізми реалізації державної політики у цій сфері досі залишаються дискусійними, тому нагальним є напрацювання відповідних пропозицій вирішення найбільш актуальних питань.

Стаття 124 Конституції України передбачає, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, але створення надзвичайних та особливих судів не допускається [5].

Стаття 17 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” визначає систему судоустрою, яку складають місцеві суди, апеляційні суди і Верховний Суд [6].

Раніше серед науковців та юристів існувала думка, що процес ліквідації військових судів у 2010 році пішов на користь держави України та для реформування та покращення якості правосуддя.

Так, Фідря Ю.О. у своїй науковій праці “Військові суди в Україні: очікування та реалії” зазначає, що перший і найбільш поширений аргумент ліквідації військових судів – це невідповідність цих судів положенням Конституції України, у яких йдеться про те, що створення надзвичайних та особливих судів не допускається. В подальшому сам автор висловлює сумнів, як він зазначає, в притомності даного аргументу, адже військові суди існували протягом 15 років від дати ухвалення Конституції України [7].

В дійсності законодавство України ніколи не визначало військові суди як надзвичайні або особливі. На наше переконання, практичної потреби ліквідації військових судів не було, виходом з ситуації зменшення кількості військових справ могло бути скорочення чисельності штату військових судів, переведення суддів

військових судів до структури місцевих загальних судів, створення військових палат апеляційних судів та відповідного Касаційного військового суду як суду касаційної інстанції.

Як зрештою підтвердили наступні події, ліквідація військових судів була одним з елементів послаблення обороноздатності держави перед майбутньою збройною агресією проти України з боку російської федерації.

Варто звернути увагу на думку доктора юридичних наук, генерала-майора юстиції запасу П. Богуцького, який вважає, що без військових судів система військової юстиції функціонувати не може. В Україні такі суди мають здійснювати правосуддя щодо військовослужбовців та інших осіб, які виконують обов'язки військової служби. До підсудності військових судів також мають належати справи за позовами військовослужбовців і членів їхніх сімей до органів військового управління, а також щодо питань соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей. На переконання П. Богуцького, військові суди мають складати певну систему: місцеві суди, апеляційний суд та спеціалізована палата у складі Верховного Суду, а статус військових суддів передбачає проходження військової служби, що пояснюється необхідністю отримання відповідної військової підготовки та формування компетентної професійної правової культури. На думку П. Богуцького, у складі Вищої ради правосуддя має бути сформована Військова палата, до повноважень якої будуть належати питання проходження військової служби судьями військових судів, комплектування військових судів тощо. Звичайно, що у такому разі проходження військової служби у військових судах має регулюватися окремим положенням [8].

На сьогодні судові справи про вчинені військовослужбовцями правопорушення, розглядають судді, які не мають досвіду військової служби та розуміння як влаштована та працює система військової служби та щодо інших специфічних аспектів. Первісно такі справи наразі розглядають судді місцевих судів, які завантажені іншими різноманітними судовими справами – цивільними, адміністративними, кримінальними, справами про адміністративні правопорушення. Окрім того, вони не мають відповідної спеціалізації. Також в останній час значно посилена відповідальність за вчинені військовослужбовцями злочини, істотно зросла кількість таких справ.

Наразі більшість науковців не мають сумнівів в доцільності відновлення військових судів в Україні.

На думку Ю. Боброва, яка висвітлена в роботі “Військовий суд: сучасна українська парадигма” своєчасне вирішення проваджень про військові злочини, справ про адміністративні правопорушення, спорів у порядку Кодексу адміністративного судочинства України та прийняття за наслідками їх розгляду не лише законних, але й, передусім, справедливих рішень є основною функцією саме військового суду. Створення в системі судоустрою військових судів сприятиме захисту конституційних прав “людей у погонах” та компетентному вирішенню спорів у військовій сфері.

Ю. Бобров вважає, що нинішня судова система України не здатна повною мірою в умовах збройної агресії проти нашої держави реалізувати завдання зі здійснення судочинства щодо вирішення кримінальних проваджень про військові злочини та значну категорії злочинів, вчинених військовослужбовцями, а також проваджень про “військові” адміністративні правопорушення. У зв'язку з цим, виникла нагальна потреба створення в системі судоустрою військових судів як судів загальної юрисдикції з урахуванням особливого суб'єкта – військовослужбовця, а також відмінностей у територіальному принципі їх побудови і особливостей кадрового наповнення посад суддів та юрисдикції військового суду [9].

Дійсно, суди загальної юрисдикції наразі не спроможні фахово забезпечувати правосуддя у специфічних суспільних відносинах, що виникають у військовій сфері не лише через брак належної спеціалізації, але й банальну завантаженість іншими різноплановими справами. Разом з тим, маємо власну думку щодо способу відновлення військових судів за “змішаним” типом.

Варто зазначити, що після початку військових дій в 2014 році і до повномасштабної збройної агресії в 2022 році ініціатива відновлення військових судів існувала, але, на жаль, понад десять років не має практичних результатів.

Так, 30 січня 2015 року внесено проект закону України “Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (щодо відновлення в системі загальної юрисдикції військових судів)” № 1896, який передбачав відновлення військових судів фактично у їх попередній структурі. Цей законопроект був відхилений і знятий з розгляду 15 вересня 2015 р. [10].

Інший проект закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань” № 2557 був знятий з розгляду 21 січня 2017 року через прийняття Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя” та у новій редакції Закону України “Про судоустрій і статус судів” [11].

01 червня 2018 року внесено проект закону № 8392-1 про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо утворення військових судів, який передбачав створення Вищого військового суду як апеляційної інстанції та військової судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду як касаційної інстанції. Даний законопроект було відкликано 29 серпня 2019 року [12].

27 січня 2023 року набрав чинності Закон України “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці”. Закон суттєво посилив відповідальність за військові злочини, тому ціна помилки суду у таких справах значно зросла [13].

Однак незважаючи і на це спеціальний закон про відновлення військових судів досі не прийнято, хоча в останній час відповідний процес суттєво активізовано.

В першу чергу слід звернути увагу на те, що 13 вересня 2023 року до Верховної Ради України внесено проект закону України “Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України” № 10042, який Постановою Верховної ради України від 06.02.24 р. № 3562-IX внесено на Порядок денний одинадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання під номером з/п 630.

Даний законопроект визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи побудови та функціонування системи Військової юстиції України. Стаття 9 законопроекту стосується військових судів та передбачає те, що військові суди утворюються та комплектуються, виходячи з реальних обсягів судової роботи і чисельності військовослужбовців військових формувань утворених відповідно до законів України, дислокованих на території, яку обслуговують відповідні військові суди. Система, особливості організації і діяльності та кількісний склад військових судів визначається Законом України “Про судоустрій і статус суддів”.

В п. 2 прикінцевих положень даного законопроекту профільним комітетам рекомендовано протягом трьох місяців з дати набрання ним чинності розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін та доповнень, зокрема, до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” [14].

Вважаємо, що даний законопроект є прогресивним і відповідає реаліям сьогодення, адже передбачає створення власне системи Військової юстиції України: військової поліції, військової контррозвідки, військової прокуратури, військових суддів та військових адвокатів.

Разом з тим, даний Закон є хоч і важливим, однак можна сказати лише першим кроком, адже для його реалізації необхідно прийняти відповідні закони про створення вищевказаних органів, в т.ч. військових судів, низку підзаконних актів і виділити необхідне фінансування та матеріально-технічну базу.

В питанні відновлення військових судів визначальною є структура таких судів.

Боброва Ю., в праці “Військові суди як виклик сьогодення в умовах збройної агресії рф проти України: історична ретроспектива та генеза розвитку”, рекомендує наступне. В Україні слід врахувати необхідність забезпечення діяльності триланкової моделі військових судів: окружні військові суди, апеляційний військовий суд, Касаційний військовий суд у складі Верховного Суду. Саме така модель повністю відповідає існуючій раніше в нашій державі системі судоустрою, яка ефективно діяла протягом 1991 – 2010 років, забезпечить належний захист прав свобод, інтересів військовослужбовців та сприятиме утвердженню законності і правопорядку в армійських колективах. Крім того, запропонована модель поглиблюватиме демократичний цивільний контроль за Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони держави.

Місце військових судів в системі судової влади України – це суди загальної юрисдикції, з урахуванням суб’єкта військової служби – військовослужбовця (військовозобов’язаного чи резервіста під час проходження ними військових зборів), службовця Збройних Сил України – при виконанні ним своїх службових обов’язків чи вчинення кримінального правопорушення на території військової частини (установи), а також учасника незаконних військових формувань (комбатанта) на тимчасово окупованих територіях України [15].

Погоджуємось з тим, що така триланкова модель військових судів раніше була дієвою, однак це мало місце за часів Радянської України та певного часу незалежності України, коли наша держава остаточно не стала на шлях євроатлантичної інтеграції, не відбувалась збройна агресія з боку російської федерації проти України, що є зараз.

Видається, що ця модель не може ефективно функціонувати в сучасних умовах, адже за умов воєнного стану, кадрового голоду та хронічного недофінансування в судах, доречно відновити військові суди в складі існуючих судів за “змішаним” типом.

В перспективі, зважаючи на незавершену реформу всієї судової системи України доцільно під час створення окружних місцевих судів ввести в них спеціалізацію суддів з розгляду цивільних, кримінальних і військових справ. Аналогічно доцільно сформувати відповідні палати у апеляційних судах та окремо створити Касаційний військовий суд за зразком Вищого антикорупційного суду.

За таких обставин військові судді зможуть використовувати наявну матеріально-технічну базу, кадри та ресурси існуючих судів, в найближчій перспективі забезпечити належний судовий розгляд військових справ.

Безумовно, вирішення військових справ є нагальною потребою, адже бойові дії за участі військовослужбовців тривають щодня і вони мають бути впевненими в тому, що будуть захищені Законом, а за порушення Закону буде невідворотне покарання.

Багато експертів вважають, що лише спеціальний військовий суд із судьями, які знають усі особливості військової справи, може ефективно відповісти на виклик воєнного часу. Про цю потребу влучно висловився колишній суддя Верховного Суду, а

нині офіцер снайперського підрозділу Збройних Сил України Олександр Мамалуй у своєму інтерв'ю від 1 червня 2022 року. Він зазначав, що відновлення військових судів буде на користь правосуддю. Це будуть високопрофесійні люди, яким сказали поїхати в зону бойових дій на виїзне засідання – і вони поїдуть. Вони будуть знати точно, що це за зброя та як вона працює. В складі колегиї вони можуть прийти до спільної думки з усіх військових питань. Відновити військові суди, особливо в умовах війни, було б правильним рішенням. В багатьох цивілізованих країнах вони є. Наприклад, в США. Там і військові присяжні є, – заявила людина, яка напряду дотична як до системи правосуддя, так і до військової служби.

Колишній суддя Автозаводського райсуду міста Кременчука Володимир Соколов до роботи у суді певний час проходив службу в органах військової юстиції. Він висловив “Кременчуцькому Телеграфу” свої думки, як офіцер запасу, військовий юрист та экс-суддя, добре знайомий з роботою суддівської гілки влади. На його думку, з якою важко не погодитись, військові суди наразі вкрай необхідні Україні. Так, як це було раніше, коли чисельність Збройних Сил України була велика. До речі, вона зараз також дуже велика – не менші ніж у 1990-ті роки. Вийшло так, що військові прокуратури відновили, а військові суди – ні. І це величезна помилка, – зазначив Володимир Соколов [3].

Важливо у вирішенні питання відновлення військових судів посылатися саме на практичний досвід здійснення правосуддя щодо військовослужбовців на території України.

Так, Сквирський райсуд Київської області засудив старшого солдата Збройних Сил України Дмитра Дробжина до 2-х років перебування у дисциплінарному батальйоні за ДТП з загиблою жінкою (ч. 3 ст. 286-1 ККУ). Військовий-медик у серпні минулого року скоїв аварію на несправному авто – не впорався з керуванням, виїхав на узбіччя та зіткнувся зі стовбуром дерева. В результаті ДТП пасажирка автомобіля від отриманих травм померла. Нібито усе законно. Але поки цього солдата судили та поки він буде відбувати покарання в безпеці у дисбаті війна закінчиться, а його побратимам на фронті потрібна його допомога зараз, а не через два роки. Знову дилема – живимо за “лекалами” мирного часу. Цивільний суддя, який виносив це рішення, живе у своїх мирних реаліях, які ніяк не пов’язані з війною[4].

Такі випадки у здійсненні правосуддя у нашій державі ще раз підтверджують необхідність відновлення військових суддів, які точно необхідні в системі правосуддя, тим паче, коли в державі триває війна.

У грудні 2022 року широкого суспільного резонансу набув законопроект про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за найпоширеніші військові злочини, який публічно підтримав чинний на той час Головнокомандувач Збройних Сил України генерал Валерій Залужний. Наприкінці січня 2023 року згадані зміни набули чинності.

Однак питання створення військових судів в Україні далі окремих дискусій не зайшло. Проблема залишається знову ж таки не вирішеною – повномасштабне вторгнення російської федерації в лютому 2022 року не стало підставою для відродження військового правосуддя. Кримінальні справи щодо військових злочинів наразі розглядають загальні суди.

В даному контексті цікавою є думка І. Костюка, з якою важко не погодитись, який вважає, що посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців має стати сигналом для відродження військових судів в Україні. З набранням чинності Законом № 2839-IX ціна судової помилки при ухваленні вироку надзвичайно висока.

Спеціалізація суддів може підвищити якість правосуддя в кримінальних справах проти військовослужбовців. Концепція військового судочинства має переваги та недоліки, але в умовах довготривалої війни та збільшення особового складу ЗСУ варто почати обговорення цього питання серед військових і правників. У багатьох розвинених країнах уже довгий час існує система військових судів (США, Велика Британія, Канада, Ізраїль, Польща тощо), а тому Україна може почати будувати власну систему з огляду на позитивний досвід інших держав[2].

Вважаємо, що вирішуючи питання відновлення військових судів, необхідно його вирішувати комплексно, формуючи цілісну систему військової юстиції і системи судової влади України. На підтвердження цього свідчить недостатня ефективність державного управління в цій сфері, безвідповідальна цілковита ліквідація системи військових судів, невиправдане зволікання з їх відновленням з 2014 року, виключення цього питання з контексту вже проведених заходів судової реформи.

На поточному етапі доцільним видається відновлення військових судів у складі судів загальної юрисдикції, введення в таких судах спеціалізації суддів по розгляду військових справ, що дозволить оперативніше відносити діяльність військових судів, забезпечити правосуддя для військових, так би мовити, “тут і зараз”.

Проте з огляду на незавершену реформу всієї системи судів доцільно державне управління системою судової влади України повернути до питання створення окружних судів на основі існуючого наразі адміністративно-територіального устрою. На етапі створення окружних судів їх юрисдикцію слід поширити в межах існуючих районів, а в складі таких окружних судів мають працювати судді з конкретною спеціалізацією, зокрема, з розгляду військових справ. Паралельно відповідні спеціалізовані військові судді мають почати діяти в апеляційних судах, наприклад у складі палат.

Щодо Касаційного військового суду – його слід створити за прикладом Вищого антикорупційного суду, а не в складі Верховного Суду. Це важливо з огляду на потребу забезпечення незалежності Касаційного військового суду, унеможливлення впливу на нього. В разі відсутності підготовлених кадрів військових суддів у складі таких судів на певний проміжний період, чітко визначених в часових рамках, можливо на посади військових суддів призначати діючих суддів з обов’язковим паралельним проходженням ними додаткової підготовки для вирішення військових справ.

Структура військових судів зі “змішаною” юрисдикцією діє в ряді держав: Франція, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Угорщина, Болгарія, Бельгія, Хорватія, в якій військові суди функціонують при загальних цивільних судах. Характерним для цього типу є те, що при загальних судах на постійній основі діють спеціалізовані військові суди: палати, відділи, ради, офіси. Названі структури як правило формуються з офіцерів-юристів або мають змішаний склад – включають як військових так і цивільних суддів [16].

Важливо, що відновлення структури військових судів за “змішаним” типом є практично можливим в сучасних умовах, стане найбільш оперативним та найменш фінансово і ресурсозатратним. При цьому, вкрай важким, очевидно, неможливим, принаймні, в найближчому майбутньому є відновлення існуючої раніше повноцінної класичної трьох ланкової системи військових судів.

Ще в 2018 році Ю. Бобров пропонував, що у разі прийняття Верховною Радою України змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, відновлення діяльності військових судів у нашій державі доцільно використовувати досвід Польської Республіки при формуванні системи військових судів. При цьому слід враховувати необхідність утворення триланкової структури моделі військових судів, законодавче

забезпечення та принципі їх діяльності, юрисдикцію стосовно справ, які ними розглядаються, аналогічно військовим судам Республіки Польща [16].

Як демонструє поточний стан речей, Україна протягом більш ніж десяти років військової агресії взагалі не відновила системи військових судів, при прийнятті змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” створювались новий Верховний Суд, Вищий антикорупційний суд, планувалось створення окружних судів, однак питання військових судів взагалі знімалось з порядку денного. Очевидно, що якщо в умовах відсутності воєнного стану, протягом більш як десяти років з часу початку військової агресії проти України військові суди не відновлені, принаймні для початку процесу їх відродження потрібно створити їх за вищевказаним “змішаним” типом, а після того за потреби повертатись до питання формування класичної триланкової структури.

Вважаємо, що наразі є малоімовірною практична реалізація пропозицій тих науковців, які працювали або були дотичними до раніше діючої в Україні системи, щодо відновлення системи військових судів за діючою раніше структурою.

В. Оверчук стверджує, що військові суди доцільно визнавати спеціалізованими та створювати автономну підсистему військових судів. Враховуючи їх спеціалізацію при реалізації засад територіальності, ієрархічності та інституційності [16].

На наше переконання, повернення до раніше існуючої системи військових судів навіть із тими корективами, які пропонують науковці – це все-таки крок до минулого. Сьогодні виправданим є оперативне відновлення військових судів за “змішаним” типом, паралельно системне реформування військової юстиції та судової системи на основі передових європейських цінностей.

Шлях України до Європейського Союзу та НАТО несумісний з калькуванням військових судів “радянського типу”, державне управління системою судової влади України по відновленню військових судів зобов’язане бути прогресивним, безумовно зберігати найкращі напрацювання, однак мати інноваційне, передове спрямування.

Висновки.

В сучасних умовах стану війни ефективно державне управління системою судової влади України неможливе без відновлення в її складі військових судів. Такі суди повинні ефективно, якісно та повною мірою, у встановлені законом строки, забезпечити військовослужбовцям захист їхніх прав, свобод та інтересів, здійснювати об’єктивне, справедливе та неупереджене правосуддя в кримінальних провадженнях, де суб’єктом є військовослужбовець, забезпечувати правопорядок у військовій сфері.

З цього випливає усталеність в думці про нагальну необхідність відновлення військових судів, що переважає в науковій спільноті та невиправданість їх ліквідації, що вже призвела до вкрай важких наслідків, стала однією з передумов збройної агресії проти України. Поділяємо думку науковців про те, що відновлення військових судів матиме позитивні наслідки з огляду на збільшення чисельності військовослужбовців, посилення їх відповідальності, недостатню якість та ефективність правосуддя в судах, які не мають відповідної спеціалізації. В кінцевому результаті відновлення військових судів спроможне зміцнити правопорядок у військовій сфері, покращити обороноздатність держави, забезпечити захищеність військовослужбовців і невідворотність покарання за вчинені правопорушення. Одночасно це розвантажить інші суди, які нині розглядають військові справи.

Враховуючи складність відновлення існуючої раніше триланкової системи військових судів, її невідповідність умовам сьогодення доведено ефективність впровадження “змішаного” типу військових судів, в яких суддями можуть бути як юристи з фаховою військовою освітою, так і цивільні судді, які пройшли відповідне

тематичне навчання. Існування такого типу військових судів має місце в передових державах-партнерах України, таких як Франція. При цьому, відновлення раніше існуючої системи військових судів за прикладом Республіки Польща фактично є поверненням до минулого, унеможливлене відсутністю достатнього часу та ресурсів.

Паралельно з невідкладним відновленням військових судів за “змішаним” типом необхідно державне управління по реформуванню судової системи України спрямувати в системне русло, відновлювати військові суди як складову цілісної системи військової юстиції. Для цього першочерговим є прийняття внесеного на порядок денний одинадцятої сесії Верховної Ради України дев’ятого скликання проекту закону України “Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України” № 10042. Прийняття цього проекту є відправною точкою, що має визначальне значення, адже передбачає власне відновлення військових судів в системі військової юстиції, тому для цього необхідно залучати до його прийняття широкий загал науковців, юристів та військових. Прийняття такого закону хоч і важко переоцінити, однак він не є панацеєю, адже для його практичної реалізації вкрай необхідно невідкладно приймати відповідні спеціальні закони, а також низку підзаконних актів, роботу над якими потрібно вже розпочинати.

З цією метою наукова спільнота має звернути увагу на проблематику військових судів, виділити здобутки військових судів за час їх існування в Україні та врахувати передовий досвід держав-партнерів, таких як Франція. На шляху євроатлантичної інтеграції Україні слід впроваджувати передові стандарти у військовій сфері у всіх її складових, зокрема, забезпечення правопорядку серед військових, адже це навіть не питання ефективності державного управління, а питання існування України як незалежної, демократичної і правової держави.

Використана література

1. Заросило В., Подоляка А. Окремі питання проблем розвитку військової юстиції в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. Вип. № 2 (65). С. 63-67.
2. Костюк І. Створення військових судів у контексті посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців. URL: <https://justtalk.com.ua/post/stvorennya-vijskovih-su-div-u-konteksti-posilennya-kriminalnoi-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovtziv-zakon--2839-ix> (дата звернення: 21.03.2024).
3. Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів: Указ Президента України від 14.09.10 р. № 900/2010. (Чинний). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2010#Text>
4. Відродження військових судів в Україні – потреба часу, обумовлена війною, чи крок до минулого. URL: <http://surl.li/ryifd> (дата звернення: 21.03.2024).
5. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 147. (Із змінами).
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.16 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. (Із змінами).
7. Фідря Ю.О. Військові суди в Україні: очікування та реалії. *Areanauki*. 2023. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22809> (дата звернення: 21.03.2024).
8. Чи вдасться Україні розбудувати повноцінну систему військової юстиції? *Юридична Газета on-line*. 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/chi-vdastsya-ukrayini-rozbuduvati-pov-nocinnu-sistemu-viyskovoyi-yusticiyi.html> (дата звернення: 26.03.2024).
9. Бобров Ю. Актуальність створення військових судів в Україні: огляд результатів дослідження. *Публічне право*. 2019. № 3 (35). С. 99-105.

10. Про судоустрій і статус суддів: проект закону України про внесення змін щодо відновлення в системі загальної юрисдикції військових судів від 30.01.15 р. № 1896. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH1GO00A> (дата звернення: 21.03.2024).

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань): проект закону України від 06.04.15 р. № 2557. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH1Z100A?an=160> (дата звернення: 21.03.2024).

12. Про судоустрій і статус суддів: проект Закону України про внесення змін щодо утворення військових судів від 01.06.18 р. № 8392-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6H41AA> (дата звернення: 21.03.2024).

13. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 13.12.22 р. № 2839-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. (Чинний).

14. Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України: проект закону України від 06.02.24 р. № 10042. *Відомості Верховної Ради України*. 2024.

15. Боброва Ю.Ю., Бобров Ю.О. Військові суди як виклик сьогодення в умовах збройної агресії рф проти України: історична ретроспектива та генеза розвитку. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8761/18362-1?inline=1> (дата звернення: 21.03.2024).

16. Бобров Ю. Зарубіжний досвід побудови і діяльності військових судів: можливості та перспективи його впровадження в Україні. *Публічне право*. 2017. № 2 (30). С. 154-160. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.publichne-pravo.com.ua/files/30/20.pdf> (дата звернення: 22.03.2024).

17. Оверчук В.С. Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні. *Часопис Національного університету “Острозька академія”*. Серія “Право”. 2015. № 1(11). С. 1-21.

~~~~~ * * * ~~~~~